

kaikki tämä tavalla tai toisella palvelee S2-oppiaineen tavoitteita.

MIA HALONEN
etunimi.m.sukunimi@jyu.fi

Lähteet

LONDÉN, ANNE-MARIE 1997: Kahden- ja monenkeskinen keskustelu. – Liisa Tainio (toim.), *Keskusteluanalyysin perusteet* s. 56–74. Tampere: Vastapaino.

Yhdeksäsluokkalainen monikielinen oppilas suomenkielisten käsitesanojen omaksujana

Johanna Saario: *Yhteiskuntaopin kieliympäristö ja käsitteet – toisella kielellä opiskelevan haasteet ja tarpeet*. Jyväskylä: Studies in Humanities 172. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto 2012. 290 s.
ISBN 978-951-39-4626-5 (NID.),
ISBN 978-951-39-4627-2 (PDF).

Johanna Saario on väitöskirjassaan tarttunut haasteelliseen ja ajankohtaiseen tutkimustehtävään. Hän käsittelee muutosta, jonka edessä monet suomalaiset opettajat ovat pohtiessaan niitä muun muassa kielellisiä haasteita, joita liittyy monikielisiin ja monikulttuurisiin opetusryhmiin. Tämä tutkimustehtävä kohdentuu yhteen oppiaineeseen, jolla on samalla merkityksensä sosiaalistumisprosessissa ja siten myös maahanmuuttajataustaisten oppilaiden kotoutumisessa. Yhteiskuntaopin sisällöissä nimittäin käsitteellistetään kulttuurisia ja hallinnollisia käytänteitä, jotka vaihtelevat eri valtioiden välillä, ja näitä käsitteitä omaksumalla oppilaan on mahdollista kasvaa kohti osallistuvaa roolia yhteiskunnassa. Tutkimus edustaa kuitenkin selkeästi so-

veltavaa kielentutkimusta, vaikka tutkuskohde niveltää sen osaksi yhteiskuntaopin didaktiikkaa ja siten kasvatustieteellistä tutkimusta; tosin kaikkea ainedidaktista tutkimusta leimaa tämänkaltainen sisäinen monitieteisyys.

Soveltavan kielentutkimuksen ja kasvatustieteen yhdistäminen merkitsee, että tekijän on sidottava työnsä molempien tieteenalojen traditioihin ja otettava haltuun niiden käsitteistö ja teoreettiset perusteet. Johanna Saarion teos on osoitus siitä, että tällainen tutkimusasetelma on mahdollista toteuttaa jännevästi. Teoreettisesti Saarion työ onkin varsin vahva monipuolisuudessaan. Monitieteisyydestä on seurannut tarkasteltavien elementtien runsaus, mikä on tehnyt teoriataustasta laajan.

Teoriaosuudessa Johanna Saario käsittelee erilaisia näkökulmia kielen ja sisällön opetuksen yhdistämiseen. Eri oppiaineiden kielelliset konventiot ja haasteet ovat uusi ja mielenkiintoinen tutkimusaihe, samoin oppiainekohtainen toisella kielellä oppimiseen ja opiskeluun liittyvä tutkimus.

Etnografia soveltavan kielentutkimuksen metodina

Kysymyksessä on laadullinen tutkimus, jota Saario itse kuvaa etnografisväriteiseksi. Tutkimus on menetelmällisesti haasteellinen luokkahuonetutkimuksellisen lähestymistapansa vuoksi. Menetelmälliset seikat on kuvattu ja perusteltu tarkoin.

Tutkimustehtävää ja siihen vastaamiseksi muotoiltuja tutkimuskysymyksiä voisi luonnehtia kuvaileviksi – tutkija etsii vastauksia kysymyksiin, jotka alkavat sanoilla ”mitä”, ”miten” ja ”millaista”. Tutkimuksen pääongelmat ovat seuraavat:

1. Miten yhteiskuntaopin kielellä avataan käsitteiden ja teemojen merkityksiä?
2. Mitä yhteiskuntaopin (käsitteiden) opiskelu edellyttää toisella kielellä opiskelevalta oppilaalta ja millaisiin tukemisen muotoihin on tarvetta yhtäaikaaisessa sisältöjen ja kielen opiskelussa?

Työn etnografinen tutkimusasetelma olisi kuitenkin mahdollistanut tätä vaativampiinkin kysymyksiin vastaamisen.

Tutkimusasetelma on nimittäin monitasoinen: sen keskiössä on neljän videoidun oppitunnin kielenkäytön analyysi etenkin käsitteiden näkökulmasta. Videoituja oppitunteja tarkastellaan samoilla tunneilla käsiteltyjen oppikirjan kappaleiden tekstidiskurssin analyysiä vasten. Luokan kolme toisella kielellä opiskelevaa oppilasta on valittu avainoppilaiksi, ja näiden kolmen informantin verbaalia ja nonverbaalia viestintää on havainnoitu yksityiskohtaisesti valituilla oppitunneilla. Nämä näkökulmiltaan ja menetelmiltään erilaiset analyysit muodostavat tutkimusasetelmassa loogisen jatkumon. Aineistoa on rikastettu vielä 14

oppilaan ja kolmen aineenopettajan (yhteiskuntaopin, äidinkielen ja suomi toisena kielenä -opettajan) haastatteluilla, joskin opettajien haastattelut ovat jääneet tausta-aineistoksi, jota ei ole systemaattisesti hyödynnetty. Myös oppilaiden tuottamia koevastauksia on tarkasteltu pohdittaessa, ankkuroivatko oppilaat käsitteiden määritelmät helpommin opetuspuheeseen vai oppikirjatekstiin.

Aineiston keruuvaihe on kestänyt yhden lukuvuoden, ja sen vaiheet on kuvattu huolellisesti. Aineistoa kertyi runsaasti, ja siitä on käytännön syistä valittu vain osa eli neljä oppituntia tutkimukseen. Aineisto on hyvinkin riittävä tämän tutkimuksen tarpeisiin, koska tarkoituksena on oppitunnin kielellisten käytänteiden syväluotaus eri näkökulmista. Itse asiassa juuri tämän kokonaisuuden analysoiminen asettaa toisella kielellä oppivien haasteet oikeisiin mittasuhteisiin ja auttaa suhteuttamaan heidän opiskelunsa kenen tahansa oppilaan kohtaamiin kielellisiin haasteisiin.

Luokkahuonetutkimuksen analyysi on tehty pääasiassa kahta mallia soveltaen: ensisijaisena työkaluna on käytetty IRF-mallia (*Initiation – Reply/Reaction – Feedback*; Sinclair & Coulthard 1978; Nikula 2007), ja sen lisänä Mortimerin ja Scottin (2003) kommunikatiivisen lähestymisen nelikenttää. Analyysiä on havainnollistettu otteilla opetuspuheesta ja -keskusteluista. Oppilaiden vastausvuorot luokkakeskustelussa on laskettu, ja siitä ilmenee, miten vähän ja miten epätasaisesti eri oppilaat osallistuvat. Moni äidinkielelläänkään opiskeleva ei ollut mukana tuntikeskustelussa.

Saario on jakanut tutkimustulokset neljän sisäkkäisen tason vastauksiksi. Ytimessä on oppiaineen ja käsitteiden taso, jonka tulokset on saatu oppikirjadiskurs-

sin analyysistä. Toisena kehänä on oppituntien ja tekstitoiminnan taso eli se käytänneyhteisö, joka käsittelee tiettyä substanssia oppituntitilanteissa. Kolmanneksi tuloksia on saatu koulun ja opiskelun tasolla: tutkimuksella on annettavaa toisella kielellä oppivien tukitoimien ja opettajien välisen yhteistyön suunnitteluun. Neljännellä eli yhteiskunnan ja koulujärjestelmän tasolla tutkimustulokset vievät pohtimaan, millaisia tavoitteita tietyn oppiaineen opiskelulle on mielekästä asettaa: olisiko tavoitteita syytä rajata dialogisemman ja syvällisemmän käsitteilyn mahdollistamiseksi?

Yhteiskuntaopin oppikirja- ja oppituntidiskurssin tervetullut analyysi

Yhteiskuntaopin valitseminen tutkimuksen kohteeksi puoltaa paikkaansa, koska oppiaine on kielellisesti haasteellinen käsitteistön moninaisuuden ja abstraktiuden vuoksi. Tekstitaidot ovat yhteiskunnallisia taitoja. Tässä olisi ollut mielenkiintoista ulottaa tarkastelu oppiainetta laajemmalle ja suhteuttaa kouluaine yhteiskuntaopin tekstitoiminta yhteiskunnalliseen tekstitoimintaan tai yhteiskuntatieteelliseen käsitteistöön, mutta tämä lienee laajuudessaan sopiva jatkotutkimuksen aiheeksi.

Tutkimuksen ensimmäisessä analyysiluvussa (luku 6) ”Käsitteet *Kronikka*-oppikirjassa” saatu tulos liittyy ennemminkin käsitteen avaamisen diskurssikontekstiin kuin itse käsitteiden määrittelyyn: tekstitasolla oppikirja on tiivistä eikä sisällä oppijalle riittävää redundanssia, käytetyt termit ovat kertaluonteisia ja aihepesifejä, teksti alkaa ja loppuu suoraan aiheesta, eikä käsitteitä kontekstualisoida. Sekä tekstin nimitys että verbit ovat aihepesifejä ja kerta-

luonteisia, ja teksti on kaiken kaikkiaan nominivoittoista. Aiemmin käsiteltyyn sisältöön sitovaa metadiskurssia ei analysoiduissa teksteissä ole, vaan luvut sisältävät uutta informaatiota toteavasti, ikään kuin kiistattomien tosiasioiden luettelona. Löfström (2000) on aiemmin todennut tällaisen yhteiskunnan viipalemaisesta tarkastelusta jättävän instituutioiden välisten yhteyksien selittämisen tekemättä, ja näin ollen se jää tekstin lukijan, tässä tapauksessa peruskoululaisen omalle vastuulle. Saario avaa lisäksi S2-oppijan näkökulmaa rinnastamalla oppikirjan tekstin analyysin S2-oppijan kielitaidon tason taulukoihin (POPS 2004, liite 2). Hän osoittaa, että yhteiskuntaopin kirjan teksti ei ole sellaista, että sitä voisi sujuvasti lukea ja ymmärtää edes peruskoulun päättötaitotasolla oleva S2-oppija.

Käytetyn oppikirjan analyysi antaa hyvän kuvan yhteiskuntaopin kielelle ja käsitteille ja samalla oppisisällöille tyypillisistä piirteistä. Oppikirjakohtaisia eroja tietenkin on, mutta tyypillisiä ovat juuri tekijän esille nostamat seikat – etenkin käsitteiden runsaus, abstraktius ja kertaluonteisuus. Oppikirjojen kannalta ei ole mairitteleva sekään Saarion tulos, että oppilaat nojasivat koevastaauksissaan enemmän luokkahuonepuheeseen kuin oppikirjatekstien määrittelyyn.

Koevastausten perustuminen oppituntitilanteisiin on kuitenkin kiinnostava palautetta perinteisestä opettajajohtoisesta opetuksesta, sillä tutkituilla oppitunneilla äänessä oli pääasiassa opettaja, ja ainakin valituissa katkelmissa oppilaiden verbaalinen osuus jäi hyvin vähiin. Toisaalta yhden oppilaan nonverbaalin osallistumisen erityishavainnointi osoittaa, että osallistuminen voi olla aktiivista, vaikka oppilas olisi äänessä. Oppilaat ra-

kentävät omia merkityksiään oppitunneilla kolmesta eri suunnasta: *oppikirjan*, *luokkapuheen* ja esimerkiksi taululla ja piirtoheittimellä esitettyjen *tuntitekstien* kautta.

Luokkahuonetutkimus – niin aikaa vievää ja tarpeellista kuin se onkin – on aina satunnaista. Paljon riippuu siitä, millaisia oppitunteja valitaan. Tilanne-, luokka- ja opettajakohtaisilla tekijöillä on paljon vaikutusta. Tekijä osoittaa tuntevansa nämä rajoitteet eikä pyri yleistämään. On vaikea sanoa varmasti, kuinka hyvin näitä oppitunteja koskevat havainnot pätevät suomalaiseen yhteiskuntaopin opetukseen yleisesti, koska aikaisempaa tutkimusta on vähän. Samansuuntaisia päätelmiä voi kuitenkin tehdä esimerkiksi Nuori kansalainen -tutkimuksen (2001) perusteella. Muunkinlaisia käytänteitä varmasti yhteiskuntaopin tunneilla esiintyy, ja menetelmien monipuolistamista on pitkään suositeltu.

Yhteiskuntaopin didaktiikan tutkimus on ollut maassamme tähän mennessä vähäistä, ja sen vuoksi on erityisen tärkeää, että tekijä on taustoittanut tätä osa-aluetta tutkimusaiheensa näkökulmasta. Johanna Saarion tutkimus yhteiskuntaopin käsitteistöä ja oppituntidiskurssista ja toisella kielellä opiskelevien osallistumisesta opetukseen on tervetullut kontribuutio vähän tutkitulle alueelle.

Käytänteiden kehittäminen toisella kielellä opiskelevan tueksi

Maahanmuuttajaoppilaiden osuus koko koulussa oli noin 11 prosenttia, tutkimusluokassa heitä oli neljä, ja heistä kolme voitiin valita avainosallistujiksi, joita seurattiin tarkemmin. Asetelma tuntuu mielekkäältä. Kuva monikulttuurisesta luokasta ja sen maahanmuuttajataustais-

ten oppilaiden osallistumisesta olisi ehkä näyttänyt toiselta, jos luokassa olisi ollut esimerkiksi puolet maahanmuuttajataustaisia oppilaita, kuten jo on tilanne eräissä eteläsuomalaisissa kouluissa.

Tutkimuksen avainoppilaat ovat taustansa ja myös opiskeluedellytystensä osalta erilaisia, ja tutkija korostaakin yksilöllisyyttä ja yksilöllisiä eroja. Metodisesti on ollut erittäin haastavaa kuvata ja analysoida yhden avainoppilaan reseptiotaitoja ja oppituntiosallistumista tämän oppilaan suurten kielivaikeuksien takia. On ilahduttavaa, että Saario ei ole tämän haasteen edessä luovuttanut vaan on toteuttanut analyysin seuraamalla oppilaan nonverbaalia käyttäytymistä oppitunnilla. Oivallus on ollut tutkijalta erinomainen, ja se on toteutettu vakuuttavasti viimeisessä analyysiluvussa (8.2.3).

Edellä on käynyt ilmi, että yhteiskuntaopin tekstikirjat eivät diskurssitasolla tue kokonaiskäsityksen muodostumista yhteiskunnan eri instituutioiden välisistä suhteista, koska asiakokonaisuuksia ei ole sidottu metatekstillä toisiinsa. Toisella kielellä opiskelevan oppilaan kannalta aihepiirin sirpaleisuutta lisää Saarion havainnoinnin mukaan yllättävä seikka: suomi toisena kielenä -oppitunnit. Oppilas joutuu nimittäin olemaan toistuvasti yhteiskuntaopin tunneilta pois päällekkäisten suomi toisena kielenä -tuntien takia. Niin sanotulla *pull-out* -periaatteella toteutettu opiskelun tukeminen toimii tässä tapauksessa itseään vastaan: oppilas joutuu toistuvasti pois käytänneyhteisön yhteisistä tekstitapahtumista, vaikka kokonaiskäsityksen muodostamiseen tarvittaisiin käytänneyhteisön rakentamaa tietoa.

Tuloksissa nousevat esiin pull-out -tuen kyseenalaistamisen lisäksi oman äidinkielen tuen puuttuminen, vertaistu-

kijan merkityksellisyys ja visuaalisen informaation huomioimisen tärkeys. Näiden johdosta Saario päätty toteamaan, että toisella kielellä opiskelun haasteita ei pidä tarkastella pelkästään kielen vaan ehkä vielä enemmän käytänteiden näkökulmasta. Jatkotutkimukseksi tästä samasta aihepiiristä, reaaliaineiden käsitteiden omaksumisesta toisella kielellä, hän ehdottaa sekä tihennettyä pitkittäistyyppistä tapaustutkimusta että useiden erilaisten tapauskontekstien keskinäistä ristivalotusta.

Teos moneen käyttöön

Tutkimus on tyyllisesti ja kielellisesti ansiokas ja rakenteeltaan johdonmukainen teos, jonka eri lähtökohdista tulevat ainekset muodostavat ehyen kokonaisuuden. Tutkimuksessa hyödynnetty kirjallisuus pohja on monipuolinen, ja työn tutkimuseettisiin seikkoihin on kiinnitetty aiheellista huomiota.

Osa työn luvuista toimii tietopaketeina myös kokonaisuudesta irrotettuina. Esimerkiksi tutustumalla teoksen toiseen lukuun saa hyvän käsityksen maahanmuuttajataustaisten ja toisella kielellä opiskelevien oppilaiden opetusjärjestelyistä eri maissa. Luku viisi puolestaan tarjoaa perusteellisen yleiskatsauksen käsitteiden opettamiseen, ja luku kuusi antaa mallin minkä tahansa reaaliaineen oppikirjan käsitteiden analysoimiselle.

On kaikin puolin syytä toivoa, että tämä väitöskirja tulee tunnetuksi erityisesti kielen ja reaaliaineiden opettajien ja opettajankouluttajien keskuudessa. Työn tulokset hyödyttävät toisen kielen oppimisen tutkimuksen lisäksi koulutussuunnittelua, opetuksen ja oppimateriaalien kehittämistä ja näiden kaikkien kautta

itse oppijoita. Saarion väitöskirja on kokonaisuudessaan tärkeä ja korkeatasoinen tutkimus, joka tuo esiin uutta tietoa ja kiintoisia havaintoja vähän tutkitusta aihealueesta.

ARJA VIRTA
etunimi.sukunimi@utu.fi

MARIA KELA
etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Lähteet

- LÖFSTRÖM, JAN 2000: Yhteiskuntatiedon haalea käytännöllisyys. Haaste yhteiskuntatiedolliselle kasvatukselle ja yhteiskuntatiedon aineenopettajakoulutukselle. – Irina Buchberger (toim.), *Opettaja ja aine 2000. Ainedidaktiikan symposiumi 4.2.2000*, osa 1 s. 83–103. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 224. Helsinki.
- MORTIMER, EDUARDO – SCOTT, PHIL 2003: *Meaning making in secondary science classrooms*. Maidenhead: Open University Press.
- NIKULA, TARJA 2007: The IRF pattern and space for interaction. Comparing CLIL and EFL classrooms. – Christiane Dalton-Puffer & Ute Smit (toim.), *Empirical perspectives on CLIL discourse* s. 179–204. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Nuori Kansalainen 2001: *Suomen peruskoulun päättövaiheessa olevien nuorten yhteiskunnalliset tiedot, taidot, käsitykset, asenteet ja toiminta 28 maan kansainvälisessä vertailussa*. IEA-Civics Nuori kansalainen: Yhteiskunnallisen opetuksen kansainvälinen tutkimus. Koulutuksen tutkimuslaitos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://ktl.jyu.fi/arkisto/civics/civics.htm> (25.5.2012).
- POPS 2004 = *Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet*. Helsinki: Opetushallitus. http://www.oph.fi/download/139848_

pops_web.pdf (25.5.2012).
SINCLAIR, JOHN MCH. – COULTHARD, R.
MALCOLM 1978: *Towards an analysis of*

*discourse. The English used by teachers
and pupils.* Oxford: Oxford University
Press.

Yritysten tekstien retorinen maisema

Ville Virsu: *Sitouttamisretoriikka yritysviestinnässä.* Turun yliopiston julkaisuja Sarja C osa 331. Scripta Lingua Fennica Edita. Turku: Turun yliopisto 2012. 291 s. ISBN 978-951-29-4879-6 (PDF).

Ville Virsun suomen kielen väitöskirja-tutkimus *Sitouttamisretoriikka yritysviestinnässä* piirtää kuvaa niistä ehdoista, joiden varassa työntekijä sitoutuu työhön ja työnantajaan. Samalla valottuu myös retoriikka, jota käyttäen yritysten tekstit työntekijöitä sitouttavat. Tutkimus on, tekijän itsensä luonnehtimana, ”diskursianalyttisesti orientoitunut retorinen analyysi” (s. 30). Kuten tämä metodinen kuvaus ja jo tutkimuksen otsikko antavat olettaa, Virsu yhdistää kielitieteelliseen tutkimukseen muun muassa työn sosiologian tutkimusta ja sosiaalipsykologista tutkimusta. Läpi tutkimuksen kulkee myös vahvoja yritys- ja organisaatioviestinnän ja johtamisen tutkimuksen juonteita. Erityisesti liiketaloustieteellisen tutkimuksen hyödyntäminen on suomen kieleen kohdistuvassa tutkimuksessa monellakin tapaa uutta: talouselämän kielenkäyttöä eivät suomen kielen tutkijat ole liiemmin tutkineet, mutta jopa huomattavan vähäiseksi on jäänyt liiketaloustieteiden tutkimuksellisessa kontekstissa tehdyn tutkimuksen huomiointi.

Talouselämän ja retoriikan konteksti

Kun tutkimuksen otsikko on *Sitouttamisretoriikka yritysviestinnässä*, johtaa ajatus helposti tutkimusalaan, jota on englanniksi tavattu kutsua nimellä *business communication* ja jolla on yhtymäkohtia myös johtamis- ja organisaatiotutkimukseen. Suomeksi nimitykset *yritysviestintä* ja *talouselämän viestintä* kattavat suurin piirtein samanlaisen merkitysalan.

Jos tämän alan tutkimus ja käytännön oppaat koetetaan tiivistää lyhyesti sen perusteella, millaista tieteellistä otetta ja ajattelutapaa ne ilmaisevat, olisivat olennaisia avainsanoja esimerkiksi normatiivisuus ja käytännöllisyys sekä case-perustaisuus. Toisin sanoen tärkeä osa *business communication* -tutkimuksesta etsii ja painottaa erilaisia hyviä viestintäkäytäntöjä, opastaa kirjoittamista tai puhumista, neuvoo johtajia viestinnällisissä tilanteissa, antaa ohjeita siihen, mitä on tehokas viestintä jne. Tässä hengessä tehty tutkimus tai julkaistut oppaat (esim. Andrews & Baird 1995) puhuvat siis siitä, miten sitoutetaan ja mikä on sitoutumisen merkitys yrityksille. Virsun tutkimus ei ole kovinkaan selvässä vuoropuhelussa sitouttamisen keinoja opettavan kirjallisuuden kanssa, mutta sinänsä kiinnostavaa kyllä on, että Virsun työssään esit-